

ШЫН

Солун 1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№ 29 (15854) ♦ 1997 чылдың март 12, среда ♦ Ат салган шагы 00.55 ± Садар өртөө 1000 рубль.

АГРАР СЕКТОРУНГА РЕФОРМАЛАРНЫ ТААРЫШТЫР ЭДЕ КӨӨР ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ХЕМЧЕГЛЕР ДУГАЙЫНДА

(Көдээ ажил-агый ажилдакчыларының чөвүлел хуралындан отчет)

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ПРЕЗИДЕНТИЗИ Ш. Д. ООРЖАКТЫҢ САНААЛЫНЫҢ ДОПЧУААЛЫ

Силерниң-биле кожуун-нара, суурларга ажилдаар черлеринге моон мурнунда каш-даа уккуражып чугаалашкан мен. Аграр секторунуң чамдык айтырыгларына бо уаада доктаамактым.

Амгы чөвүлел хуралга баккы бүдүн чыл дургузунда Чазак белекенип ажилдаан. Бо талазы-биле улуг ажилдарын кылдып чурткан. Волгодград, Орел, Велгород областтарын, Москва хоорайнын институттарын, даштын курунелерин хой дуржулгазын чедип оорендис. Аграр реформаларын эрге-хойлуу баазанын хынамчалык-биле баа катан көрдүвүс. Благы Б. Н. Ельцинин чарлыктарын, РФ-тин Чазактын доктаалдарын, РФ-тин Көдээ ажил-агый болгаш аш-чөм яамызынын коллегиязынын айтырыштары, шийтирилген база боттарынык дуржулгазын катан катан сайгардым. Бисе млыам-лааттыгана болса, Россияда чарлыктар-биле аграр реформа тулуш холбаалык. Ол бодуну ээлчө-биле чоруп олурар, дедир баар орук чок.

1992-1996 чылдарда реформалар чорудар талазы-биле кылдынган хемчеглер дугайында Күрүне илеткелин белекенип турган аграр секторун эске алдыралар айтырарынын болдурумаан билдирис. Бистин команданын ажил-чорудулазын, Тыванын, Россиянын чоңунун үлдө-херез бир солунун алды аринга ханы сайгаргы колдуунда болдумас. Оон кезик-чамдык чүгдө дем-дегээр ужурга таварыштыр.

Күрүне илеткели-биле таанымалдарын, сайгарылгаларын барык бүгү протоколдары биле таныштым. Чоңунд уаада чүдүдүгү, күндүзүнчө өөрөн мен. Президентиниң, Чазактын ажил-чорудулазын кижилер шын оиди турар. Реформаларын, угунамышкыларын республиканын хой национал чоңу нитизи-биле дедикен. Ол ышкаш чамдык талаалар таварыштыр эде көөр чүдүлөр база илереп келген.

Чарыкталыгын чугулазы шуут маргыш чок аларган. Ону көрүп тур бис. Кыдатка реформалар эгелденген бээр алды чыл соонда, 1985 чылда апрельде, реформа дугайында чугаа чуртка дыргын турду. Ийи улуг күрүне реформаларга таварышкан, ийи ангы байдалга дүшкен.

Кыдат реформанын баштын касс коярманг аас-дылдаа үндүрбөөн. Улуг угаан-нык ол чарыкчы кыдат улуг нация, оң тоогузу даг даг болди, далай дег терен дөң. Ыччалал-да кыдае нация лыйы түрөгүн, оң карманда акша чок. Чүвүрүн беле чүвүр баан дынарып тыртык, чарыктыгже кирер, эске арга чок. Бар чүдү болза, кыдат угаан, салым-чол биле ажилчы ийи хол, ол-да.

Кыдаттын национал орулгаларын кол дозу аграр сектор. Республиканын көдээ ажил-агый активиниң чөвүлел хуралына Ш. Д. Ооржак ол күрүнеин дуржулгазын ычанган сонурганган. Реформа он беш чыл эртерге, кайи кире болган эвес дээш, Кыдат национал орулгазын санап көргөн.

Оон чыл санаында ортумак өзүлдөөн 12,3 хуу болган... Темпили эмин эрттир шапкынчыларга, оон чамдык уруктары аччок байдаларга чедип болур. Тийелгенниң артынга чүд-даа чаштын чыткый, Ычанган 1997-2000 чылдарда национал орулгаларын өзүлдөөн эвезедери көрдүнгөн. Оон кол кезеңи индустриязге, нациянын илеткелин кодорчире улаар.

Россияда реформалар канды чоруп турарыл? Улуг бо күрүнеин индустриязге күчүлүг, демократиянын, эрге-хойлуугу күрүнеин таава тургустунган. Оон экономика-тын баазам — өчүрүн хой санын хөвирлериниң тургустунган, Сыр эске нитилел-де келдисин. Ылангыч 1992 чылда угунамышкы тодар чыл эске турган, РФ-тин, оон үстүк эрге-чарыкталарын экономика талазы-биле хойлуудулар долу эвес турган. Эрге-хойлуу баазам база бергем оожум сайырап орган. Чарык азыралдык, артыкны санды саарылгаче уг-ниг үеи кончуг нарны.

Нарын чорудулазын дугайын улус кижилер айтыр чүве, Шиянгалыг үе, шынап-ла, өлдөп. Бис хилинчекти бириг чаданы чурттап эрткен, дөвөндөй алдыр, чер ортузунда келген бис. Эске нитилелдин экин бисте ажыттырган. Ону көрбөс, ачаа чурттаган бис. Чаа нитилелдин үшкү чадамычче бар чыдарымыс ол. Биске талтыг билдирмейн турган нитилелге шуудай берген-вер-биле уккуражып чор мен.

Красноярск, Новосибирск хоорайлар дамчытыр Япо-

ниянын эптиг, ажыглары эвези чарыкталарыг тех-нологияны, дериг-хемчегли шийгезип турар танырым бир формер баран болган ашканын аразында шийгезилерин дугайын тайдырларга, сонургалдым. Т (баран) надар Д (акша) кадар Т (баран); Д (акша) кадар Т (баран) деп полит-экономианың чигине форму-ларын, чорудуларын ол чугаалады. Эки технологияга ба-рааннары бүдүрүш, оларны ашкарлар шийгедери, ашкарларын катан бараанарке орнаштары шаг-өңү элдеп, солун кылдыр хуудурутар болбай.

Топчутуңчен экономика-нын буурап дүшкени чоңуң таланттын отурунган. Азыралдык хой-отекти-дег хилинчектиг аспандан ол хосталып эгелден. Амьды-рап-чурттагынын хойлу-зунун нарны тымазынын баажымыз тыва угаан-бодал, тыва мө-медерле тыва бер-ген. Европа Чөвүленин парла-ментиниң, рынокче ший-чилге үезиниң үе-чадамында чурттарынын, сайыраганг күрү-нелерин дуржулгазын ооренип көргөш, ол дугайын чуртлап тур мен.

Төрөн чириниң, чоңунуң бөдүрүн, алдырал-чурт-талтааны кижилер дөңсөр, сайгар болар чүвө-дир. Шей-чарынын, барын болган чөң чүктөрдө сайыраганг күрү-нелерин экономиказын Тыва Республикага дыйр ажилызын дөш, В. Н. Ель-цин мен уругуң дедикен, арга сүмезин кадып келди. Меңсө, Тыванын чоңуна таварышкан ол кезикти моон сонга-р-даа ажилдаар уккура-га ажыглары чугула. Чү-

Соңулдаларга уткуштур «...ТУТКАННАЙ ТУЮЛУНГА ЧЕДИР КЫЛЗЫН»

Тыва Республиканың пре-зидентиниң албан-дукаа-нынга ийи дугаар хуусада кандидат республиканың Президентиниң — Чазак Баш-тыны Ш. Д. Ооржактын Чөө-Хемчик кожууна сонгучу-лар-биле уккуражылга хура-лар суурларга организастыг, хой кижиле кирижикчилег эрткен.

Чалаана хоорайнын Мон-гуш Мерен-Херез атыг дег-гем Кудтура бажыдының олуттарын кезекчиниң 6 шак четпээде сонгучулар эелен-ген. Улаваанда кижиле олур-тар, турар чөр шуут чок бо-лу бергенден, дыка хой сонгучулар залга сымайн барган...

Кавлыгатың бузуреттир-ген кижиле Чөө-Хемчик кожуун чыгаргынын көдээ ажил-агый эрелетиниң на-чалыгы С. К. Олар прези-дентиниң албан-дукаалыга кандидаттын доңу намын-га, ажил-чорудулазын чылганнарга таныштырган.

Ш. Д. Ооржакка сөс бер-ген. «Эргам чоңу — чөө-хемчикчилер, чадаанакчалар, силерин араарга мөөң чур-калтарым, силер мөөң-биле уккуражыр болу, чамдыкты-рымдар менн көрүп олур доңи теңи көтөңдөргө өрүн четтерди» деп ол эгеленде чугаалаан. 1992 чылдың март 15-те Тываның бисин Президентинге ол сонгун-ган үеде аш-чөм айман та-лонган, кывар-чаар матери-алдар, улутур барааннары кончуг ховар турганын, олар-ны тып амыр дөш олбо де-вискээрлерни кезип, кончуг бергелерге таваржып, чоңу шаттык дөш болдунар-ла кезекчелерин ол. Президент, Чазак кезикчилерни кывар азыл-лап турганын ол чугаалап берген. Оон бөр дөш чыл анык үе эркен. Президент болган Чазак билдирг хем-чеглерин алганын, рефор-малар боттанып турар, чам-дык чарыкталар республи-када болган.

Тыва күрүнеин дөвө-кээр эскерилбөөн, чоңу куртавышкан, ыччалал-ла ол мырнын сир өскө күрүне болу берген. Демократтыг эрге-хойлуудуң хамааты чал күрүнеин таава салдыган. Эрге-чарыгын чоңа өгдөн берген. Алаалын эгелден, үстүгө чөвүр сонгудулар. Ончү хой хөвирлел, олар дег эргелди, чийтиргелди сай-гарылга экономиказын өвөс салдыган — деп, Шери-г-оол Дизижикович уккуражылга хуралына оналган демгелден. — Тываның ат-суура, ат-аллары чүгө Рос-сия Федерациянда эвес, харын дөвөндөй алзып, билдирбеген берген. Гер-мания, Италия, Моол, Кыдат, Турция, Голландия, Швейца-рия, Убесистан, Казахстан эске-даа даштын чурттар-биле экономика-ны, култура харылдаарын Тыва тудуп эгелден. Бистин Президентинге Европа Чөвүленин парламент ассам-блеязын кезигүү, оон ийи комитетинде ажилдап турар.

Көдээ ажил-агыйн моон сонгар хөгжүленин айты-рылгаларга Президент док-таган, Россия Федерация-нын Чазак Баштыны В. С. Черномырдин-биле чоңта чаа уккуражып, Тыва Рес-публиканың аграр секторун 2000 чылга чедир хөгжүдөр дугайында Россияны Чазак-тын доктаалын хулап алы-рын дугурук чугаалажып алганын ол дынарган. Ук доктаалын төлөвөлени кыл-дып турар. Агаа Тываның көдээ ажил-агыйн келр үстө хөгжүленин айтыр-галар кирер.

Президент болуңу чуга-лазына сонгуда мурнуңу программазын кол-кол аждурин сонгучуларга таныштырган. Россия Феде-рация-биле харылдааны улам

Тываның бирги Президен-тин Шери-г-оол Дизижикович дөрт анык чылды дургузунда ажилдап, бодуңу чоңуна эвезип эвес аныктыг чүд-дери кылганы бүгү респуб-лика чыңгыр чоңу кончуг аял билдирип хөвүн спортта Виктор Кара-Сал бодунун саналына чугаалаан. Кандидаттын сонгула мурнуңу программазын номчуруга чаа, аныктыг солду чүдүлөр эвезип эвес. Ол ышкаш чедир кылбаан эгелен алган ажил-хемчегтери база бар болгай. Бо бүгү салган сургалыны күсселин болур күш, арга-дуржулга Ш. Д. Ооржакка бар, Тутканнай туюлуга че-дир кылган дөш бирги Пре-зидентинге база катан сон-гучу аларыңче сонгучулар-ны ол кыйгарган.

Чалаана хурезиниң да-мавы Девизи Сулдум сөс ал-ган, Тываның Президентини сарыг болган эске-даа ша-жынын, хамнашкынын, улуту-ну, амыралдыгын, улуту-ну элдерин чамдыкларын су-аулаарын, сүзүлелерин ип-терелдерин, дедирарче улуг кичээниң салып, чүд-дүчүлелер-биле сүмөжлеп, уккуражып турарын айт-кан. Моон сонгар-даа бо ажил уламчы. эвезилер дөвөңгө бузурелди ол иле-реткөш, чоңуна төлөңи баран болуп шыдарын көр-гүскен ак сеткилдиг, угаан-лыг, ажилдап билр Ш. Д. Ооржакты катан сонгуч амыр-та частыгы болганын чуга-алаалып, Шери-г-оол Дизижиковичиң бөргө болган харымсалыгы хой талагы ажил-чорудулазынга ак орукту күдөш, хуудулениң дөмөдө кылдыр каданга лама баккы сонгөш, оңу Президент үеүлөп хулап алган.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ БОЛГАШ АЫШ-ЧЕМ ЯАМЫЗЫНЫҢ САЙЫДЫ С. Х. МОНГУШТУҢ ИЛЕТКЕЛИ

Көдээ ажил-агыйнын ху-дудуг ажил-ишчилери, АҮК-түн активи!

Чазактын хуудууг кези-гүнери!

Чоңа хөргөлдө бараан-нарынмы, болбазыралы кылдыр үдөтүргө чиг аттин хой кезин бүдүрүп, ажил-дап турар кижилериниң 40 амыг хуузын хаара туткан республиканың экономика-зын аграр секторунда бай-лап Тыва Республиканың Президентинин болгаш Ча-лааның төлөвөлени кичээ-гойдини төлөүлө туруп ту-рар. Оол хөргөң — көдээ ажил-агый айтырыгларынын талазы-биле бөгүңу бо ху-алдыр, оңу эрттирерип Чазак баш бурунгаар планан көр-дөп. Аграр реформаларын чоруп турарын чугаалажып көрүң, оларнын баштайык түпкүлдеринге шийгелди бө-рүн, агроулетур комплек-

зи кризистен уштур талазы-биле хулап алдылар хемчег-лер комплексти болган сай-зыраганг болурунче угулар-дык реформалары таа-рыштыр өл көөрүнүң болу-вары араларынын дугайына санал-опалды солурду республиканың агроулетур ком-плексини активниге сапал-дап турар.

«Россияга чер реформазын боттадылар талазы-биле сонгарылап бөбө хемчег-лер дугайында Россия Фе-дерациянын Президентиниң Чарлыгына болгаш «Нод-хоатары болгаш совхозтар-ыңе организастаар чүрүм-үн дугайында» Россия Фе-дерациянын Чазактын доктаалына үндөлөөш, Россия Федерацияныла агро-улетур комплексин эгелдөп, ортектери сула салган, акша үезиниң куудулажынын, ажил-агый харылдааларын

үзүлгени, көдээ ажил-агый бүдүрүлгенин күрүнеден дег-кирер дыка кызарганы, чө-вүлел дөш банкыларын сайр хуудуларын бөдөөн, төлөс бээр сагыла-чурум кош-кый бергени толдарылганы, «ыччалаларлар эмирэкини» байдалары — бо бүгү үзүлгөр болза агроулетур комплексинге реформалар-ны чорударын негеп келгеп кол факторлар болганын бил-ди болгай сипен.

Аграр реформазың алды болган амыг сорулгалары — рынок экономиказынын пе-ределеринге улам дүңжүр көдээ ажил-агый бүдүрүл-генин эске структуразын ажил-агыйн чорударынын база чере болган бүдүрүл-генин чеспек-херекселеринге өчүлүң хой ияны хөвир-лелерге үндөлөн тургузари, оон түшүнелде аграр рыно-

СЕНСАЦИЯ БОЛБАС, МҮРНУНДА—Ш. Д. ООРЖАК

ТР-нин Президент сонгудаларынын бүдүрүлгө хой-ни-тинчи болгаш өөренип көөр талазы-биле «Анык» деп өөренилге-бүдүрүлгө каттыкчылыгынын камга-лаа ха-маарышпас эксперттери школьалар, студенттер, башкы-лар, эмирлер болган харылда, коммунал ажил-агый ажил-дакчыларынын аразынга «Олар кымга бузуреп, кымни сонгучур деп турарыл» деп темага айтырылганы салган.

Кызыл хоорайнын школьаларынын 46,4 хуузу Тыва Республиканың амыг Президентини Ш. Д. Ооржак дөш бадмылар деп турарын айтканын, Тыванын күрүне университетинге салган айтырылганын түнелди мындыг болган: нитизи-биле 379, оон шийгелде гуманитарлыг фа-культетин 95 кижини айтырарга, оларан Ш. Д. Ооржак дөш 79, К. А. Бичелдей дөш 10, А. П. Дамба-Хуурак дөш 2, А. Ю. Кашин дөш 1, Х. Д. Монгуш дөш 4, А. К. Канзай дөш 1 кижиле бадмыларын дынарганы.

Университеттин бойтус-реформа-тын факультетинге 117 кижини айттыган, оларан Ш. Д. Ооржак — 66, К. А. Би-челдей — 28, А. П. Дамба-Хуурак — 5, А. Ю. Кашин — 8, К. К. Д. Аракчаа — 2 балмадакчыны алдыр илерезе, а 6 кижиле найы кордакын дөш бадмыларын ал-ла шийтпир-лөөн көзүлгөн. Көдээ ажил-агый факультетинге 73 кижини айттыган, оларан Ш. Д. Ооржак дөш 65, К. А. Бичелдей дөш 6, А. П. Дамба-Хуурак дөш 1, Х. Д. Мон-гуш дөш 6, А. Ю. Кашин дөш 1 кижиле бадмылары иле-рөөн.

Кызылдын башкы чүлгүнүнүн 86 кижини айтырарга Ш. Д. Ооржак дөш 78, К. А. Бичелдей дөш 3, А. П. Дамба-Хуурак дөш 4, А. Ю. Кашин дөш 1 кижиле бадмылары иле-рөөн.

Медицина, харылдаа болган коммунал-ажыл-агый ажил-дакчыларынын ортузунга салган айтырылганын харымал-база-да үстүлө түнелдерге чок болган, Башкыларын харымалары мындыг болган:

ТР-нин Президентиниң албан-дукаалыга кандидаттың фамилиязы, ады, ада-зынын алы	Дөңсөп кижилериниң нитизи саны	Хуу-биле	
		Вадылап дөш кил-жилер	Улур бадмылар дөңсөр
Ш. Д. Ооржак	323	53,6	46,4
К. А. Бичелдей	81	13,4	86,6
А. П. Дамба-Хуурак	71	11,8	88,2
А. Ю. Кашин	54	8,5	91,5
К. К. Д. Аракчаа	16	2,6	97,4
А. К. Канзай	15	2,1	97,9
Х. Д. Монгуш	3	0,5	99,5
Бадмыларын шийткээрлөө-нөр	45		
ШИҮТҮЗҮ	602	100	100

Бо санап чүвү көрүңүз турарыл дөңсөр, ТР-нин ак бо-дур президент сонгудаларына сенсация болбас хиро, чоң-лүч хой нурууңу кандидаттарын чугааларыла, програм-маларында анык, оларнын ажил-ишчи байдалын эки билр аларганы илден.

Бистин бөгүңү амьдыралдыгы чөв эки билр апар-ган. Айтып-суртааларында рынок экономиказын тура дүшпей шийгери — бистин бурунгарлар орувуус ол-Хостуг күш-ажыл чоңу наастар. А хостуг кижиле — чога-дыкчы болур, кижилерини, өг-булуны, күрүзенин чаатый чуртуур тургузар. Бөгүңү бисте анык ажил хөй, ийелдиге ортумак аны тургустунары-биле оларын саны кылардып. Хөгжүленин ителдиге илдиң, Хамык укур — кезилерге амьдыралдык чоңуңу байдаларын тургузары.

Таан-оол ХЕРТЕК.

ҮНҮ ЧОК ХЕРЕЧИЛЕР

Чечен чугаа

Комбуштай дүүн кезе шикка ортен каап адын өкөлөгөн, баглааш чыныга ээретей берген, Инек саар хуучнар тудуп алган калайы келген:

— Шай-сукусун-даа ижи албай, мындыг эрте кайнаар далажып, өшкөлдөргө ол чүвөл — деп айтырган.

— Эр кизи эрген эрте чорук чоруурга үүлөзү чогуңур болур дээр болгай — деп, бирээзи баштаканы араак харылаан: — Ээр-бөөрү чадап чок. Салбыр көтөрөйсүз текеш келин. Сиген-шпринил сөөрүп алыр кире чокке чүз бар ирги? — Поле хайт, сени-лаа араай! Сөн орууга, белең ээр-чүгөңүн атыт баглап каанга турар боор харын. Ынчаар дүргөдөй чө — деп, калайы кыжыра араак чугаалаган, инек кажазыны чөккөткөн.

Комбуштай өгжө шомкаш, таалым өкөлөгөн, ээрге арта калкан. Адын челип алгаш инектер кылаанын чыныкта келген. Калайыга аш-чөмөн арбыла кылып, хойтаткан каш пашты шурапай каарын чагаан, а бирээзи анаа чө-шөрөшкөнүз бажы соған-наткылаан. Азтанган шом-кудуккан, күзгөлөн суурга челип шап аягы чоруп. Адын кылажы улам дүргөдөй, эргени шакта көтөрүзү челип алыр, байгы бодалы-ла ол.

Чөр ортузү хире келген, таанып кылып алыр дээш адынын кылажы оожур-такан Мурауче көргө, утуктур доору аркам. Ландыр шөйтүп кел чыккан, мотокканды кизи болган. Адынан дүшкөп, ону ма-нап турган. Челип келсе-ле Алаш-оол болган. Бирээзи катын көрүп каап токудун тургузуп, моторун өжүрүп

кел. Ийи кизи менди со-лушканар.

— Мындыг эрте кайнаар далажыры ол, хуреген? — деп, Комбуштай оон чугаа эреп айтырган.

— Дүүн кезе салбыр эргелекчи Туматович ба-гынга кире дүштү. Бөгүн силерге сизен сөөртүр тра-кторлар чорударын дыйнат-ты. Сөс чөдирин бар чыдыр мен. Велеткелинер каны-лак катым? Бодум чүкчөтөр барба ша-биле ады-чөмгөн келим — деп, күдөөзү ил-дири харын берген. — Ха-ра-лаар, арай оаллаксап бар чыдыр мышак мен.

— Ийе, ол аш суурже бар чыттым. Чө, чорук чогул кел чыдыр мышакыл ала-дөш, Комбуштай аттанган, дедир келген орунуга кирип алган. Күдөөзи мурнап, ала-чө чорупкан.

Көргө калай инектерин чаа саал дооскан, одаже суруп бар чыккан. Катыш-кылар аш-чөм кылып, хойт-лак кирипкен. Ынчаар ажаанарал турда дөрт чү-дүктүктүт ийи трактор челип келген. Чөмөңгө соонга оларын баштаан. Комбуштай сизен молуңче чорупкан. Күдөөзи аш-чөм таарыштырпай, суктунуп чыдып калган.

Чөрби-чээрби хөпөнөр-нүн тракторун ийи кожул тергенге саат чок чүдү-дүккөнү. Күдөөзи кыла-жы баар тракторларын бирээзини олуруп турга, чүкчөтөр сары барбаанын катыга тугсу калкан. Чүдүргөн соонга, тракторлар кыптага баргаш, болу то-кодуруптерлер. Чөдирин ала-гай ажыркы болуп, са-канай бирээзи чылыг херек,

күдүн ходелдиргеш, суурже чорупкан. Артык кижилер көпөндөн ырак эвесе тоге-рикти олурудап алган. Трактористтерин бирээзи оюн-башта, шымы-лаа биз-динмес мынча диген:

— Аа, хуурай бер! Хей-ле шагдаже шаккычы чоруттуд аа, акый. Ол кел-геш чүү боор, бисти бажы-мыстан тура тудуп, байы-саар-ла болгай. Оон орунга кошкар бөсүн арааста бүү-дүү үлөжип алыр чүвөсти ай-ла.

— Түк хайт! Саыг кош-кар эдин сазындагы чигеш, сарык хайны берес бе? Өршө далай, ооруну оору болур хонуну чогул — деп, Комбуштай дедир теккен. — Кандыг-чүү-даа болза ша-гда келди Ийе. Шагдаа каражы, шам чөре турар. Бис орта актыг бис, кели шынын барымаалды хере-чир бис. Харын өчүүрүстү чынык аялдангыр ал-мылданар.

Өчүк чынык аялдангыр чөмө арастыга сүмө кытканар, кезек каа аажок ингилеңкөнөр. Чүү-лаа бол-за, калдаркынын сүмөңгө катып, чынык аай өчүк бөргөн, багла дог, бы-жымы-биле дугурушканар. Комбуштай шил акы ажи-лар деп баарга, чүдүрүкчү-лерин бирээзи угаалыгы:

— Амдыгында олче да-лашкан аямы чок боор, баштай шагдааның келген чөргүчүлү берээлинер — деп, ара соккалып, сургаан. — Аас чыттыг, ил долгай алгаар, өчүк будалы бээр чаданас. Шагдаа херээн дооскан чоруй баарга, бол-зун шүвө, акый.

— Ийе, шынап-ла, сөн-сүмө чөрчүр ара чок чөт-түдүр, думмай — дөш,

Комбуштай бажы соған кылып, шил чажыра араак хойлаккап, ынаар талдарже хөкөйтүкөн.

Тракторларын ийи терген чүдүрүп алган турда, шагдаа челип келген. Ол-бо доландыр шаккыч көрүп кылаштагылаш, кеш-ти чазып, те салгыкпен, эг-тер чашканалган. Оон ара-зында бир-ле чүвө уштуп өкөлгөн:

— Бо кымын бижээл? Та-ныр-дыр силер бе? Херечи ол мышакыл, үнү чок-даа болза — деп, үнү белткен. — Тос сытыг кыламыл бижек-дөдир — деп, Алаш-оол доордан харылаан. — Кандай чүвөл, катымын-да кышак.

— Кандай чүк бижээл? Мэ-нин... — дөш, Комбуштай сырбап кынып, шагдаже көргөн.

— Ийе, тос сытыг бижек — дөш, шагдаа олче удул көргөн. — Бижек ылап си-лердин-дир бе, ашак? — Комбуштай бижекти алгаш, топтап көргүлөш:

— Ийе, мээң бижээм-дө-дир — дөш бажып докпап-наткан.

— Мында канчап челип келген ол? — деп, шагдаа калаган. — Амтып, ойну-кызып орбайын, шынын айыпта, ашак!

Кижилерин карактары Комбуштайны шөгөлдөп келген. Ол көрүштөн түчү болу суга булук дег сир-пал:

— Шынап-ла, мында кан-чап челип келген бижек боор — деп, калдаркы шөргөшкөч-чү-биле чөдүрүп хары-лаан — Эллиптин аа!

— Бодун оорлап алгаш, аштып, шагдаа мөлөдөл ту-раны ол мышакыл ала — дөш, шагдаа турул-ла келген. — Бижек ылап сөңгил-дир. А оопну кым деп бодар сен, ашак? — Ийе, бижек мэңин-дө-

раш араак удур айтырган. — Ат-сымы адындам.

— Аа, өршө! Менн анаа херечи кыла бербенер, ол менн ат кылагы ол — дөш, бижек адындам боскуңче айтык. — Часаар чыны «дугу алап» келген. Бис-тайныч бергү-лаа мышак-тыр. Оор хөкө дөш шитти-тир чорду оок.

— Кымга-даа мытталас мен, ийе, хереч баа болбас си-лер дөш, шагдаа катан дө-мөңгө чөргө келген. Комбуштай-ны өскөрдөткөш, оон ыла-мылап айтырган:

— Быстай өөргө келди бе? Бижээриң чөдөндөдүр бе?

— Быстай чө! — дөш, Ком-буштай чүкчүзү дүрбөгү, лаан. — Азырам, ийе-ийе, дүүн дүштө өгө келген ки-жи харын. Хөмчөнтөн бал-жы-таарым ол дээр чорду. Өггө шайлап часанал олдуруп кал-ган кизи. Амдык калай өш-кү дүрбөгө кес дөргө хачы алган кажазы чөчүтүм.

— Мен илгыр сек бөрт-лаа келип чорбаан мен — деп, Комбуштай дыйныг бар-мылаан. — Ам менээ бөрт шамнап...

Долгандыр турган кижилер өскө дөш чир-шөң дүшкөнөр. Шагдаа одаже чи-диди көрө каалтарга, эгил-терин кызып, тыныштарын бөзүн тыртыныпкан.

— Ам бир үнү чок херечи база тытпын кели мышак-ыл — дөш, трактористтерин бирээзи шагдааны бүү-дүү илгеп алган элөөн йү-дү кылаштай берген.

— Чүү болуу, хамааты? — деп, шагдаа ол арагында чы-най хөвө берген. — Чүү чү-гаалажып ол акый?

— Бөрттүн ээтин ала-му-нак танып тур мен — деп, тракторист шыгыран араак харылаан — Суурга ам-дык кымынмы-лаа дег...

— Кымый деп каймым? — деп, шагдаа баа сымн.

Карыма ТУЛУШ.

Пятница

МАРТ 14

БИРГИ ПРОГРАММА

06.00 «Эргениң мендэн», телеканал.

09.00 МЕДЭЭЛЕР.

09.15 «Судьба деп аттыг кыс», сериал.

10.00 Э. Радинский. «Ста-линниң баш удур чугаа-лааны».

10.50 Дөгөргөз бажында бар-да.

11.20 Ойна-ла, гармонь.

12.00 МЕДЭЭЛЕР.

12.15 «Смок болгаш Малыш», уран-чечен фильм, 3-кү се-риязы.

13.40 Дженльмен-шоу.

Суббота

МАРТ 15

БИРГИ ПРОГРАММА

08.00 М. Пугачкин «Онаа айыма чок деп фильмде».

09.20 «Белек болгаш Ле-лектин улуг аян-чоруу» мультсериал.

09.45 Хөвөз библиотека.

10.00 МЕДЭЭЛЕР.

10.15 Лаза өсүз.

10.30 Азаттай болба.

11.00 Эргениң почта.

11.35 Спэк.

11.55 Хөмчүмүңг чалалгы.

12.25 Т. Басильев «Фантуз дин кичилдери» деп фильмде.

13.50 «Кинонун алгаш фонду-зундан». Астанкинонун Концерт студиязына чүк.

Воскресенье

МАРТ 16

НИИГИ ПРОГРАММА

08.00 Фания Раневская «Онаа-рымчалыг бол, кырган-айы» деп фильмде.

09.30 Мультфильмдер.

10.00 МЕДЭЭЛЕР.

10.15 Дм. Крылов. «Орук дөмдөгилдери аяс чүдү-дө».

10.30 Дөгөргөз бажында бар-да.

11.10 Эргениң сылдыс.

12.00 Россияга бараан болуп чүк мен.

12.30 Ойна-ла, гармонь.

«Шын» солун телекөрүкчүлөргө

(Март 14-тен 16-га челир)

23.15 МЕДЭЭЛЕР.

23.35—23.45 Пресс-экспресс.

НИИГИ ПРОГРАММА

14.10 Ю. Лотман. «Культура болгаш эртем-билиг».

15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.20 «Эрги Лондондун ча-жыттары», урулгарга се-риязы.

15.45 «Снегурочка», фильм-тоо.

17.15 Бир-ле катан.

17.30 Ийи-шиди: хуулга-зынар.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.

18.20 «Судьба деп аттыг кыс», сериал.

19.15 **КИЖИ ВОЛГАШ ХООЙЛУ.**

19.45 Хуулгазынар шөдү.

20.45 Тамчыктыг удунар, чынып.

21.00 YE.

21.45 Сурагылг исекчилер: Коломбо «Мени тудуп аар деп семед-даа!», деп детек-тивте.

14.25 Та бузуренер, та бүү-зүрөңер.

15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.20 «Соккумультфильм» көр-чүвөр. «Мойсавар», «Чир-тим адырч олту», «Сөзк Бийлаашпай».

16.05 Америка М. Таратута-нын көргөн биле.

16.35 Лигиң амытанар аймаа.

17.15 Төңгүнү арнынары.

18.00 МЕДЭЭЛЕР.

18.20 И. Скобелев «Кайтам-чыктыг кижилерин амы-дымалы» деп сериалда.

18.55 Агаар.

19.05 «Үш калай ийи», уран-чечен фильм.

20.45 Тамчыктыг удунар, чынып.

21.00 YE.

21.42 Ынакшыла алыскаан. «Чоргаарал болгаш шың аяс көрүүшкүн» деп

13.00 Орус хурээлер.

13.30 «Кустонун командалы-нын суг алааны аян-чоруу». «Суг дувунде чалым-халдарын чажыттары».

14.20 Каткы-хөг панорама-зы.

15.00 МЕДЭЭЛЕР.

15.15 Третяковага дедир эгиткени. Бир чүрүктүп төөгүзү.

15.40 «Симфонияның чажыт-тары», сериал.

16.10 Аян-чорукчулар клубу.

16.55 Мультфильмдер.

17.20 Каламбур.

17.50 «Бажында байдал...» В. Должанский юбилей кон-церти.

18.50 «Римге дыштангыла-рар», уран-чечен фильм.

21.00 YE.

21.55 «Чоргаарал болгаш

18.15 Бодуну көрдөн.

18.25 «Честек-катыгаш», т/с.

18.55 Ийи агыс коруш.

19.25 Л-клуб.

ХАМААРЫШПАС ТВ канал

20.00 БӨГҮН.

20.35 Дыстанция 60.

21.35 «Аз-көк ышт», 82-ги сериязы.

22.30 Бүт бөмбүчүлү клубу.

23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.

23.40 Хүннүң маалдыр.

00.05 Орус детектив. Олег Фомин «Өөлөкөк кизи» деп фильмде.

01.40 Алло, Фима!

02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.

02.40 Бичин кала.

03.00 «Дүргөн дуза», т/с.

26-гы сериязы — «Шуту-дүр» чаа, уттудугурап өкп ол чүвө» (сөөлгү сериязы).

04.00 БӨГҮН.

04.20 Дүңе «Бичин када».

04.45—06.40 «Вайлар, хө-лөк байлар... херек кырында чүгө мрыктааштарлыг» (Италиа—Дания).

21.30 «Кизи-эргемчиге», мультсериал, 17-ги сериязы — «Хандыкшылар» (АКШ).

22.00 «Чү вө».

22.30 «Мен баа мээң ылым».

23.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.

23.30 «Каттырчыг херек-тер, өг-бүлө херектери», теле-сериал, 25-чи сериязы.

00.00 «Оске черден келген ки-жилер», уран-чечен фильм (Франция).

01.45 Ойнаар-кыстар.

02.00 БӨГҮН КЕЖЭЭ.

02.45 Намелди-68».

03.30 Дыштангыр хунерде-ган союктаттар. 9-кү се-риязы (АКШ).

04.00 Н. Фомениконун суббота шоуу.

04.40 Ушкүзү.

05.10—06.30 Дүңеки канал. «Лейблди-шоу».

22.00 «Эрги квартира... 1951 чылда».

23.15 Подним.

00.00 МЕДЭЭЛЕР.

00.35 Репортер.

00.55—01.48 «А» программа.

УШКУ ПРОГРАММА

ХАМААРЫШПАС ТВ канал

12.00 БӨГҮН ЭРТЕН.

14.00 «Динк деп аттыг дини-заврыжыла», мультсериал, 10-ту сериязы (АКШ).

14.30 Телеоюн.

15.00 «Тарзан», уран-чечен фильм, 19-кү сериязы.

15.45 «Бичин катер», м/ф.

16.00 БӨГҮН ХУНДУС.

17.00 Хөккэй. НХЛ чемпио-на. Дынын доктамыл мөргү-дөөлөрү. «Питтсбург Пин-гвинз» — «Колорадо Эвэ-ланш».

19.30 Панорама.

20.00 БӨГҮН ХУНДУС.

21.00 Орус альбом.

21.00 Көрүш.

21.55 Орус лого.

22.40 Ынакшыл дугайында.

«Стерна», уран-чечен фильм.

00.05 Перпендикулярлыг кино.

01.00—01.45 Сылдыстар кон-церти.

УШКУ ПРОГРАММА

ХАМААРЫШПАС ТВ канал

12.00 БӨГҮН ЭРТЕН.

14.00 аштарын чугаалары.

15.00 Телеоюн.

16.00 «Тарзан», уран-чечен фильм, 20-ги сериязы.

15.45 Мультфильм.

16.00 БӨГҮН ХУНДУС.

17.00 Ном салдым.

17.30 «Ынакшыл дугайында дөмдөгөл», уран-чечен фильм (Италиа).

19.15 Орус альбом.

19.30 Телеоюн.

Василий Миронович

ЕВТЕШИН

Дүүн төрөлдөрү, өнүктө-рү, калы ажалдап турар өш-тери март 7-де, 62 харында да хөнертен мөчөн Василий Миронович Евтешинни сөөлгү орукче удуан.

В. М. Евтешин 1936 чылды февраль 1-де Красноарк крайда Куратино районун Кордово деп суурга ажалды өг-бүлөгө төртүткөн. Ол орту-мак школына дооскан, куш-ажылыч аямы-чоруула-газын Туран хоройда орту-мак школына куш-культура бажылаары биле эгелөөн. Оон соонга Культура бажы-нын директору болуп, бө-дүрүн анык энергиязын би-чүкчүлөрдүн культурула-дыштангылазын организат-тарына бараалаткан.

Чөсөккиг Куштерин ху-рөөлөргө албан эрттиргени-ниң соонда, 1958 чылда ком-сомолдун Бин-Хем райкомун куш-ажылыч инструкторы куш-ажылыч аямы, кизи бүү-рүзүңе дузаарак чоруу-биле аныктарын хундуцкыч-челип алган. 1961 чылда БИКСМ райкомунун бирги секретарына сонугуван, оон организаткы ажалы анаа удуа сонугуван, Тыва АССР-ниң Дээди Советинин депут-та чорган.

Ак сеткилдиг куш-ажылы комсомол органдарын кил-дис эргелекчиинин оралак-чызынга, оон соонда ук кил-динтин эргелекчиинге ажал-дап чорган.

В. М. Евтешин 1964 чылда партинын Хабаровскде дээди школында өөргөңдөп челип, 1967 чылда школына лел бижин-биле шиктанган. Василий Миронович Евте-шооварына челир каш ай шиктин дугайында чыраты-арткан турда Бай-Тайга ко-жуунун коммунисттер ону тергеннессе кезээле арттар.

Ш. Д. Ооржак, К. А. Бичелдей, Г. Ч. Ширпин, А. А. Мельников, В. С. Очур-оол В. Б. Салчак, Б. С. Шыраар, В. В. Кара-Сал, Э. Х. Ооржак, С. М. Лостай, З. Н. Сат, Д. Ш. Д. Хертек, К. Т. Куулар, К. А. Мас-люк-оол, В. Г. Заверонин, И. А. Остапен, В. Г. Вал-ков, К. Ш. Монгуш, Д. И. Чылым, А. К. Кавай, Д. Л. Тимей, А. А. Зайцева, А. Н. Шулепов, П. В. Астафьев, В. Л. Маслов, Р. Г. Антоп.

Тыва Республиканын архивтер хөкөрүнүн талаан-биле комитетинин, ТР-нин Түк куруне архивинин коллек-тивтери, ТР-нин Түк куруне архивинин коллективтери ТР-нин ТКА-нын директорунун оралакчы Василий Миронович ЕВТЕШИННИЧ мөчөзи-биле оон өг-бүлөзүңе, төрөдөриңге, чок кижилеринге ханы кажымдалды илгерилеп тур.

«Шын» солундун редакция коллективни бажык, хоочун радио болгаш тележурналист Кенден Достанович ООРЖАКТЫН үр эвес арааш, 66 харында мөчөзи-биле оон дөргүл-төрдөриңге, чок кижилеринге ханы кажымдалды илгер-гөйлөп тур.

Кызыл кожуунун үндүртүг инспекциянын коллектив-инде инспектор Маргарита Салчактына Даламчыга оон авазы Биалдымаа Манчыкынова **МАНЧЫКТЫН** мөчөзи-биле бүүгү төрөдөриңге, ха-дунмаларына ханы кажымдалды илгерилеп тур.

Агар саны: КБ «Тыва кредит» № 363406, сч. 700161629, МФО 049304729, ИНН — 17010083465.

Солун Россия Федерациязын Талаан болгаш мөчө-дө информативия чөсөктеринин Талаан-биле коюлган дуагызын чыгызыламын контрол болуп бурткелди-нин Тыва дөңсөзү эргелекчи буюткыттыр.

Бүрүттөргөң дугайы — Т 00007

Солула парлаткыган материалдарын авторларын болгалар редакцияны туружубас аштынны алыр бо-лур. Айтыгын саныра болгаш эвесе аштарлар, дынамылары дээш авторлар боттары харылаар.

ЧАРЛААДАР

Кызыл пассажир АТБ-инин муниципалитет бүү-дүлөгүн карбюраторлук болгаш дизель шимчелкилерин сеп-тээр беднө мергежилдиг мо-дөмдө карай, Красноармейская, 100, илдексе 667000.

ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ: Тыва Республиканын Чааа болгаш «Шын» солун редакциязынын коллективни.

Кол редактор **В. Ф. ЧАДАМБА.**

Тыва Республиканын Президентинин болгаш Чаааан Администрацияны ТР-нин Чааа Бажымынын социал поли-тика талаан-биле оралакчы Биче-оол Сундуевни Шы-рыпка оон күдөөн.

Кызыл-оол Мергөновни **ДАВААНЫЧ** ооал-оолакка таварышкан мөчөзи-биле ханы кажымдалды илгерилеп тур.

Республиканын № 1 эмгектегинин администрациязы болган коллективни дүрүн дуаа чөдире-стантынны кол эмчиинин оралакчы Чөвө Биалдымаа Даламчыга оон огузу.

Кызыл-оол Мергөновни **ДАВААНЫЧ** ооал-оолакка таварышкан мөчөзи-биле өш-өорүңге, төрөдөриңге, чок кижилеринге ханы кажымдалды илгер-гөйлөп тур.

РЕДАКЦИЯНЫН КОЛЛЕГИЯЗЫ: Н. С. БАЗЫР (кол редакторунун оралакчызы) М. К. КАЛЧАП (устугур кылдынын эргелекчиси), Т. П. ХЕРТЕК (визитке кылдынын корреспондентин), Е. О. СЕРВЕКТИН (корректор).

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 3-43-34; сөзгөн кижилер хүлөө алыр чөп — 3-34-26; кол редакторунун оралакчызы — 3-33-91; 3-34-17; харысалгалыг секретары — 3-34-92; оралакчы-лары — 3-45-93.

КИЛИДИСТЕР: визитке амыралы — 3-34-19; 3-34-98; улугуру — 3-34-49; 3-36-73; көлөзө ажал-агы — 3-36-82; культура зарыялыг болгаш чогаа — 3-39-15; мөчөлдөр болгаш спорт — 3-34-57; огуна — 3-34-39; 3-34-93; ча-гы — 3-39-03; корректорлар — 3-41-23; үндүрүкчүлөр — 2-27-41; солун кыскайы барганга — 3-67-92; 3-14-94; бух-галтерия 3-41-16; чаралдар кылдыр — 3-34-39.